

PAPER DETAILS

TITLE: KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÇEKİM EDATLARININ İSTEMLERİ

AUTHORS: Onur BALCI

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136947>

KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÇEKİM EDATLARININ İSTEMLERİ

Onur BALCI*

Özet

Çekim edatları, iki kavram arasında çeşitli anlam ilgileri kuran dil bilgisel anlamlı sözcüklerdir. Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de kelimelere çeşitli hâl ekleri ile bağlanan çekim edatları; bu kelimeler arasında benzerlik, sebep-sonuç, zaman, vasıta, birliktelik gibi anlam ilgileri kurmaktadır.

İstem ise dar anlamıyla bir tamlayıcı ilişkisidir. Türkiye Türkçesinde istem, genellikle fiillerle alakalı bir terim olarak ele alınmış ve bu şekilde işlenmiştir. Ancak dikkat edilirse edatların da isimlere bağlanırken istem durumları ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki çekim edatlarının istem durumları işlenmiştir. Bazı edatların her iki lehçede de isme aynı eklerle bağlandığı bazılarının ise farklı eklerle bağlandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çekim edatı, hâl ekleri, istem, Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi.

THE VALENSY OF POSTPOSITION IN KAZAKH AND TURKISH

Abstract

The postpositions are words that established affinity in the meaning between two concepts. The postpositions connects the words with various case endings and establish meaning correlations between these words like similarity, cause and effect, time, instrumentality, togetherness etc.

In the narrow sense the valensy is the relationship of complement. The valensy was discussed and processed in Turkish as a term that related to verbs. But it is noticed that valensy of postpositions comes out when they connect the nouns.

In this study valensy of potpositions in the Kazakh and Turkish is discussed. Eventually it is determined that some postposions connecting to nouns with same case endings and some postposition connecting to nouns with different case endings are determined.

Keywords: Postposition, case endings, valensy, Kazakh, Turkish.

1. Giriş

Edatlar genel itibariyle, kelimeler arasında çeşitli anlam ilgileri kuran, eş görevli biçimbirimleri ve cümleleri birbirine bağlayan, sözcükteki veya cümledeki anlamı pekiştiren, seslenme bildiren dil bilgisel anlamlı ve görevli kelimeler olarak tanımlanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr.; Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fak., Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, onur.balci.ctl@gmail.com.

Edatlar işlevlerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır. Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar* isimli eserinde edatları; çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma - denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma - hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları, tekerrür edatları olmak üzere on gruba ayırmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: VIII). Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde edatları, ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üçe ayırmıştır (Ergin, 2005: 348). H. İbrahim Delice, *Sözcük Türleri* adlı eserinde edatları kendi içinde çekim, bağlama, ünlem ve pekiştirme edatları olmak üzere dört grupta incelemiştir (Delice, 2008: 113). Recep Toparlı ise edatları ünlemler, bağlama edatları, son çekim edatları olmak üzere üçe ayırmıştır (Toparlı, 2011: 544).

Yukarıda zikredilen görüşler bağlama, çekim, ünlem edatlarının temelde ‘*edat*’ üst başlığında toplandığını dile getiren görüşlerdir. Bu görüşlerin dışında *edat / ilgeç / takı* kavramlarını sadece çekim edatı ile sınırlı tutup bağlama ve ünlem edatlarını ayrı olarak ele alan görüşler de mevcuttur. Kaya Bilgegil, edat terimini kullanarak bağlaçları ve ünlemleri ayrı tutmuştur. Bilgegil konuyla ilgili şunları kaydeder: “Yine bazı kitaplarda edat lâfzı, hem burada söz konusu edilecek kelimeleri (mütemmim edatları), hem onların özel bir şekli olan bağlaçları (atıf edatları), hem kelime türetme eklerini (istikak edatları) hem de ünlemleri içine alacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu, Arap gramerlerinin örnek sayılmasından ileri gelen bir durumdur.” (Bilgegil, 2009: 215). Bu bilgilerden sonra yazar, edatları tasnif ederken asıllarını ve yapılaşlarını göz önünde bulundurmamız gerektiğini ifade eder (Bilgegil, 2009: 215). Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* isimli eserinde edat kavramını sadece çekim edatları ile sınırlı tutmuş ve bu kelimeleri yapı ve kökenleri bakımından, kullanılış biçimleri bakımından ve görevleri bakımından olmak üzere üç türlü sınıflandırmıştır (Korkmaz, 2007: 1052-1057). Tahsin Banguoğlu ‘*takı*’ terimini kullanmış ve bu terimle çekim edatını kastetmiştir. Banguoğlu, bu kelimeleri kullanılış özelliğine ve yapısına göre bir tasnife tabi tutmuştur (Banguoğlu, 2004: 385-387). Neşe Atabay, Sevgi Özel ve İbrahim Kutluk’un hazırladığı *Sözcük Türleri* isimli eserde ‘*ilgeç*’ terimi kullanılmış, bağlaçlar ve ünlemler farklı sözcük türleri olarak işlenmiştir (Atabay vd., 2003: 115).

Kazak Türkçesi gramerlerinde edat, ‘*şılav*’ kelimesi ile karşılanır. Iskakov, *Qazirgi Qazaq Tili-Morfologiya* adlı eserinde edatların, eklendikleri kelimeleri ya tamamlayarak ya da açıklayarak onlara çeşitli anlamlar eklediğini belirtmiştir. Ardından edatları şu şekilde tanımlamıştır: “Edatlar, kelime ile kelimenin ya da cümle ile cümlelerin arasında ilişki kurmak için kullanılan, öbekleştikleri kelimelerin kavramlarına çeşitli anlamlar yükleyerek onları şekil yönünden açıklayan, sözlüksel - dil bilgisel anlamı olan kelimelerdir.” (Iskakov, 1991: 362).

Bu bilgilerin ardından yazar, özelliklerine göre edatların, çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) olmak üzere üçe ayrıldığını belirtmiştir (Iskakov, 1992: 363).

İsayev, edatların anlamsal özelliği yönüyle sözlüksel anlamı olmayan, belli kelimelerin yanında bulunarak onlara çeşitli manalar, dil bilgisel anlamlar veren kelimeler olduğunu belirtir ve edatları Iskakov gibi çekim edatları (septewlikter), bağlama edatları (jalğawlıqtar) ve sona gelen edatlar (demewlikter) şeklinde üçe ayırır. (İsayev, 2007: 328-331).

Oralbay Nurcamal da edatı *şılaw* terimi ile karşılar ve şu şekilde tanımlar: “Edatlar kendisinin çıktığı sözcük sınıfıyla bağlantısını koparmış, dil bilgisel gelişim neticesinde sözlük anlamından ayrılarak dil bilgisel anlam kazanan, çeşitli dil bilgisel vazifeleri yerine getiren sözcüklerdir.” (Nurcamal, 2007: 350). Nurcamal da edatları çekim edatları, bağlama edatları ve sona gelen edatlar olarak ayırmıştır (Nurcamal, 2007: 351).

Görüldüğü gibi edatlar konusu Kazak Türkçesi gramerlerinde benzer şekilde işlenmiştir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde ise edatı üst başlık olarak alıp bağlaçları ve ünlemleri edat içinde değerlendirenler olduğu gibi bu kelime türlerini ayrı ayrı inceleyenler de vardır.

2. Çekim Edatı

Araştırmacılar tarafından *ilgeç*, *edat*, *çekim edatı*, *son çekim edatı*, *sontakı* gibi isimlerle adlandırılan ve bu çalışmada çekim edatı olarak nitelenen kelime çeşidi; iki kavram arasında benzetme, sebep, zaman, vasıta, birliktelik, denklik, miktar, derece gibi anlam ilgileri kuran dil bilgisel anlamlı sözcüklerdir.

Yong Söng Li, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki çekim edatlarını incelediği *Türk Dillerinde Sontakılar* isimli geniş çaplı eserinde, çekim edatı yerine eserin adından da anlaşılacağı gibi ‘sontakı’ terimini kullanmıştır. Yazar, terimi şu şekilde tanımlamıştır: “Ad, adıl ve ortaçlardan sonra gelerek, bağlı olduğu ad, adıl ve ortaçla tümcenin öteki ögeleri arasında zaman, mekân, yön, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran sözcüklere *sontakı* denir.” (Li, 2004: 25). Bu edatların oluşturduğu anlam ilgileri geçicidir. Bu sözcükler eklendikleri kelime ile birlikte çekim edatı öbeği oluştururlar. Bu öbekler cümle içinde kullanımına göre sıfat ve zarf görevi yapabilirler.

Çekim edatları genel itibarıyla yapıları, kökenleri, görevleri ve kullanım biçimleri açısından tasnife tabi tutulurlar. Yapıları açısından çekim edatları; kök hâlindeki edatlar (tek, kadar vb.), ad kökenli (gibi, için vb.), fiil kökenli (göre, diye vb.) edatlar olarak birbirinden ayrılır. Kökenleri açısından Türkçe (için, gibi vb.) ve yabancı (kadar, mânend) kökenli edatlar olmak üzere ikiye ayrılır. Görevleri açısından çekim edatları anlamsal özelliklerine göre (aitlik

ilişkisi kuranlar, benzerlik denklik ilişkisi kuranlar vb.) tasnif edilmiştir. Kullanılış biçimleri açısından çekim edatları, edatın kendinden önce gelen sözcüğe yalın hâlde veya bu sözcüğün yönelme, ayrılma, ilgi ekleri almış hâline eklenmesine göre ayrılır¹. H. İbrahim Delice, *Sözcük Türleri* isimli eserinde farklı bir tasnif deneyerek isme doğrudan bağlanan edatlara ‘basit çekim edatı’; isme doğrudan bağlanmayan -A ve -DAn ekleriyle bağlanan çekim edatlarına ise ‘birleşik çekim edatı’ adını vermiştir (Delice, 2008: 116).

Necmettin Hacıeminoğlu Türkçede kullanılan çekim edatlarını şu şekilde sıralamıştır:

adın /adın, anaru, alıp, ara, arı, arquru, artuk, āsā, asıl, asra, asa, aşığa /aşağı / aşağı, aşık, aşık, aşnu, ayru, ayruk, baka, basa, başka, başlayı, berāber, berü / birü / beri / biri, bigi, bigin, bile, bilen, birle, birlen, bölek, böyle, burna, burun, cānib, çağlığ / çağlıq / çağlıq / çağlı, çenli / çeli, çeşit, dair, dapa, degin / digin, deginçe / diginçe, dek, dehlü, dik / dek, doğru / toğru, dolayı, dürlü / türlü, emsāl, emsāli, eştre, evvel, gayri, geçe, gerü / geri / girü, gibi, göre, gūne / gūnā, maru / inğaru, içerü / içeri, için, içre, ile, ilen, ilgerü / igleri / ilerü / ileri, iye, iyin, kadar, kadarınca, qarap, qarşu / qarşı, qaru, keçe / kiçe, qıraq, qıyās, kibi, kibik, kibir, kidin / kiğın / kiyin, kimi, kin, kirü / kerü, kirse, qodı / qodı / qoyı, köre, ma‘da, manend / manendi, māniden, meniz, menizlig, mertebe, misāl, misāli, misillig, misillü, mu‘ādil, muqābil, mukaddem, mümasil, naru / nari, nāşi, nazar, nazaran, nazir, oħşaşığ, ortu, ortusınaru, otra, oza, ögün, öğdin / öğdün / öğtün, öñi, öñin, öñre, öte, ötkürü, ötrü / ötürü, öze / üze, özge, öze / üzre, özere / üzere, rāci, rağmen, rütbe, sabık, saru / sarı, sayu, sıfat, sınar / sınaru, sıra, soñ / songı, soñra, sonra, tā, tapa, taparu, taraf / tarafa, taşğaru / taşğarı, taşqaru / taşqarı, taşra / daşra / dışarı, tey / tek / tig / tik, tegi / teki, tegi / tegü, tegin, teginçe / teyinçe, tegre / tigre, tegrü / tigrü, dergi / deyri, tüben / töben, tarqaru, tüze, uçun / üçün / için / için, udu, ulam, ulatı, utru, üste, üstün, vār, veş, yağru, yaña / yana, yañaru, yañlıg, yarı / yaru, yınjaq, yoqaru / yuqaru, yukarı, yöre, ziyāde (Hacıeminoğlu 1992, III, IV, V).

Bu edatlar, Türkçenin ilk yazılı metinlerinde, Tarihî Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılan çekim edatlarıdır. Bunların dışında Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi için, şu kelimeleri de edat olarak değerlendirmektedir: “ilişkin, aşırı, aşkın, bakımdan, bakımından, boyunca, cihetle, cihette, cihetten, esnada, münasebetle, nispetle, surette, şekilde, takdirde, tarzda, veçhile, ait, bakarak, karşılık, karşın, dışarı, dolayı, itibaren, önce, birlikte, derece, oranla, dolayısıyla, hasebiyle, binaen, yanı sıra” (Korkmaz, 2007: 1052-1084).

¹ Edatların sınıflandırması için bk. KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay., s. 1055-1084; HACIEMİNOĞLU, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 2; BANGUOĞLU, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay., s. 386-390; BİLGEGİL, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, s. 215-222.

Ergin, çekim edatı terimi yerine *son çekim edatı* terimini kullanır ve bu edatların isimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaptığını ifade eder (Ergin, 2005: 365).

Yukarıda da ifade edildiği gibi çekim edatı, son çekim edatı veya ilgeç olarak adlandırılan kelime türünün vasfı konusunda küçük görüş ayrılıkları vardır. Konu genellikle benzer biçimde işlenmiştir.

Kazak Türkçesi gramerlerinde çekim edatlarının *septewlik* olarak adlandırıldığı yukarıda belirtilmişti. Bu eserlerde konu neredeyse birbirinin aynı biçimde işlenmiştir. Örnek olması bakımından Iskakov'un görüşlerini vermek yeterli olacaktır.

Yazar, çekim edatlarını şu şekilde tanımlamıştır: “Çekim edatları nesne ile nesnenin veya yüklem arasındaki çeşitli dil bilgisel ilişkileri bildirmek için kullanılan, belli bir hâl ekini benimseyen yardımcı kelimedir” (Iskakov, 1991: 371). Eserde, çekim edatlarının eklendikleri isimlere ya da isimleşen kelimelere sebep, zaman, tekrarlanma, karşılaştırma, benzetme gibi çeşitli dil bilgisel anlamlar eklediği ifade edilmiştir. Ardından çekim edatları birlikte kullanıldığı durum eklerine göre tasnif edilmiştir. Bu bağlamda çekim edatları; yalın durum isteyen çekim edatları (ataw septikti menşeretin septewlikter); yönelme durumu isteyen çekim edatları (baris septikti menşeretin septewlikter); ayrılma durumu isteyen çekim edatları (şığıs septikti menşeretin septewlikter); vasıta durumu isteyen çekim edatları (kömektes septikti menşeretin septewlikter) olarak birbirinden ayrılmıştır.

3. İstem (Valenz)

Türkiye Türkçesinde yeni yeni kullanılmaya başlayan² *istem*, daha çok Berke Vardar'ın kullandığı terimle bağımsal dil bilgisi içinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'de istem, daha çok fiiller ve fiillerin durum ekli tamlayıcıları bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda Kazak Türkçesindeki fiillerin istemlerini inceleyen Karaca, fiil istemi ile ilgili şunları kaydeder: “Fiilin istemi demek bir fiilin hangi isim durumunu talep ettiğidir. Fiiller birlikte kullanıldıkları ve kendilerinden önce gelen isimlerin (veya isim görevindeki, isimleşmiş herhangi bir kelimenin) belli bir isim durumunda bulunmasını isterler talep ederler. İşte buna fiilin istemi denir.” (Karaca, 2011: 7).

İstem konusu dünyada ilk olarak yapısalci akımın ünlü dilbilimcilerinden Lucien Tesnière tarafından ele alınmıştır. “L. Tesnière'in ortaya attığı bağımsal dil bilgisi görüşü, üretici - dönüşümsel dil bilgisinde ele alınan parça bütün ilişkisine değil tümcenin öğeleri arasındaki soyut bağımlılığa dayanır” (Vardar, 2007: 30).

² Türkiye'de istem ile ilgili yapılan çalışmalar için bk. ARI ÖZDEMİR, T. (2012). *Gagauz Türkçesinde İstem*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-12.

Tesnière'e göre cümle, kurucu öğeleri sözcükler olan bir bütündür. Bu cümleyi ve istemi tam olarak algılamak için Tesnière'in şu görüşlerini bilmek gereklidir:

Bir tümcede yer alan her sözcüğün sözlükteki yalnızlığı kendiliğinden sona erer. Anlığımız sözcükle komşuları arasında bütünüyle tümce iskeletinin oluşturduğu birtakım bağımlılıklar algılar.

Bu bağımlılıkları hiç bir öge belirtmez. Ne var ki anlığımızın bunları algılaması gerekir, yoksa tümce anlaşılmaz. *Alfred parle* (Alfred konuşuyor) (...) dediğimde bir yandan 'adı Alfred olan bir adam var' öte yandan da 'biri konuşuyor' demek istemem, 'Alfred konuşma eylemini yerine getiriyor ve aynı zamanda 'konuşan Alfred'dir' demek isterim.

Demek ki *Alfred parle* türünden bir tümce iki öğeden (1. Alfred, 2. parle) değil; ancak üç öğeden kuruludur: 1. *Alfred* 2. *parle* ve 3. bu iki öğeyi birleştiren bir bağımlılık olmadan tümce olmaz. *Alfred parle* türünden bir tümcenin yalnızca iki öge içerdiğini söylemek tümceyi salt biçimsel açıdan yüzeysel olarak incelemek, söz dizimsel bağın oluşturduğu temel olguyu görmezlikten gelmektir. (Vardar, 1999: 134).

Matthews, isteme dair şunları kaydeder:

Bir fiil veya başka bir sözlüksel öge tarafından özellikle seçilen veya gerekli / zorunlu olan söz dizimsel unsurlar arasındaki dizidir. Örneğin *ye-* (eat) fiilinin istemi bir özne (*I am eating* 'yiyorum' cümlesinde ben) ve bir nesne (*I am eating cheese* 'peynir yiyorum' cümlesinde peynir) içerir. Bir unsur zorunlu / gerekli ise bu zorunlu istemdir (*obligatory valent*). Gerekli olmayıp özellikle seçilmiş ise seçmeli istemdir (*optional valent*). (Matthews, 2007: 425).

Türkiye Türkçesinde ise istem terimini ilk kullanan kişi Tahsin Banguoğlu olmuştur. Yazar, çekim edatı yerine kullandığı *takı* konusunu açıklarken 'takılarda istem' başlığı altında şunları kaydeder:

Fiiller nesne olan addan belli çekim hâlleri istedikleri gibi takılar da ilişki kurdukları addan işleyişlerine göre belli çekim hâlleri isterler. Başka bir deyimle belli bir isim hâlini kovarlar. Buna istem (*rection*) deriz. *Düşmana karşı* takı öbeğinde takının istemi kime hâlidir. Bu öbeklenmede *karşı isteyen*, *düşmana istenen* adını alır. Türkçede takıların dört türlü istemi vardır: 1. Kim hâli isteyen takılar, 2. Kime hâli isteyen takılar, 3. Kimden hâli isteyen takılar, 4. Adı katkı alan takılar. (Banguoğlu, 2004: 386).

Ergin, Banguoğlu gibi istem terimini kullanmaz. Edatların isim unsuruna ekli veya eksiz olarak bağlandığını ifade eder ve bunun bir düzen olduğunu dile getirir. Edatları kullanışlarına göre isimlerin yalın, zamirlerin genitif veya akkuzatif hâlleri ile birleşenler, yalın hâl ile

birleşenler, datif hâli ile birleşenler, ablatif hâli ile birleşenler olarak ayırır (Ergin, 2005: 367-369).

Korkmaz da Ergin gibi edatları kullanılış biçimlerine göre tasnif eder. Yazar, edatların istedikleri durum ile ilgili şunları kaydeder:

Edatlar, eklendikleri ad soylu kelimelerin ya yalın biçimlerinden yahut da yönelme, çıkma, ilgi ve vasıta durumu gibi ad çekim ekleri ile genişletilmiş biçimlerinden sonra gelirler. Bu durum edatların kalıplaşma safhasından önceki yapıları ile ilgilidir. Söz konusu kelimeler edatlaşmadan önceki aşamada ad ya da fiil olarak, eklendikleri kelimelerin hangi durumlarını istemişler ise, edatlaştıktan sonra da genellikle aynı durumu sürdürmüşlerdir. (Korkmaz, 2009: 1061).

Yong Söng Li, sontakı terimini tanımlarken her son takının ad, adıl ve ortaçlarla birleşirken değişik durum ekleri istediğini ifade etmiştir (Li, 2004: 25).

Ercan Alkaya, çekim edatı terimi yerine edat terimini kullandığı *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar* adlı çalışmasında istem dememekle birlikte çekim edatlarını, hâl eklerinden sonra kullanımına göre tasnif etmiştir (Alkaya, 2007: 66). Ayrıca yazar, her edatın kullanımını açıklarken ‘ismin yönelme hâlinde sonra kullanımı’, ‘ismin çıkma hâlinde sonra kullanımı’ gibi ibarelerle edatların hangi eklerden sonra geldiğini açıklamıştır.

Kazak Türkçesi gramerlerinde istem terimi doğrudan kullanılmamıştır. Çekim edatlarının isimlere bağlanma biçimleri işlenirken *yalın durum isteyen çekim edatları (ataw septikti menşeretin septewlikter)* gibi isimler kullanılmıştır. Görüldüğü gibi terimde *menşer-fiili* kullanılmıştır. Her ne kadar Türkiye Türkolojisine uygun olması için bu fiil *iste-* biçiminde aktarılmışsa da *menşer-* fiilinin asıl anlamı ‘*yönetmek*’tir³ (Koç vd., 2003: 377). Yani Balakayev ve arkadaşlarının kullandığı tabirle *sözderdi barıs septik formasında menşeretin septewlikter* (Balakayev vd., 1967: 220) teriminin Türkiye Türkçesine kelime kelime aktarımı şöyledir: *sözcükleri yönelme hâli eki yapısında yöneten çekim edatları*. Yani çekim edatlarının öbekte yönetici unsur olduğu ifade edilmiştir.

Yeri gelmişken belirtilmesi gereken bir husus, bu eklerin vasıfları ile alakalıdır. Korkmaz’ın da belirttiği gibi isimleri edatlara bağlayan bu ekler, edatların edatlaşma sürecinde önce istedikleri ekler olabilir. Ancak günümüzde bu eklerin asıl anlamlarından uzaklaşmış

³ Dilbiliminde ‘yönetme’(government) kavramını kullanan Chomsky’dır. Onun “Yönetim ve Bağlama Kuramı”nda, bu kavram tercih edilir. Aslında en doğrusu da budur. Fakat Türkiye’de Banguoğlu’ndan beri istem kullanıldığı için ve Chomsky Türkiye’de iyi bilinmediği için bu kavram tercih edilmiştir. Esasında cümlede öğeler yönetim ve bağlama ilişkisi içindedirler ve yöneticiler (filler ve edatlar) diğer unsurları (isimleri) yönetirler.”

olduğu aşikârdır. Örneklendirecek olursak *sınıfa gidiniz* cümlesindeki yönelme hâli eki ile *bana göre bu daha güzel* cümlesindeki yönelme hâli eki birbirinden anlam olarak son derece farklıdır. Birinci cümlede gerçek anlamda bir yönelme anlamı varken ikinci cümlede bu ek *göre* edatı ile birleşerek cümlenin zarfını oluşturur.

4. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Edatlar ve Bu Edatların İstemleri

Bu bölümde Kazak Türkçesi gramerlerinde ortak olarak zikredilen çekim edatları ele alınmış, bu edatların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve istemleri belirtilmiştir. Kazak Türkçesi gramerlerinde çekim edatı olarak ele alınan; ancak Türkiye Türkçesine çekim edatı olarak aktarılamayacak edatlar değerlendirmeye alınmamıştır. Örneğin Kazak Türkçesi gramerlerinde çekim edatı olarak geçen *sayın* edatı Türkiye Türkçesine edat olarak aktarılamamaktadır: Kz. *jıl sayın* ‘her yıl’, *bargan sayın* ‘gittikçe’ gibi.

Edatların söz dizimsel istemleri ile birlikte bu istem neticesinde ortaya çıkan anlamsal özellikler de belirtilmiştir.

4.1. Kz. *beri*, Tr. *beri*

Her iki lehçede de bu edatın istemi ayrılma hâli ekidir. Ayrılma hâli eki almış isimlerle birleşen bu edat, belirli bir zamandan konuşma anına kadar geçen zamanı bildirmek için kullanılır.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Manadan beri buwılıp otır edim, dätim şıdamay, qasına jügirip barsam, bir közi şığıp ketken eken. (E, 277) ‘**Deminden beri** kollarımı bağlamış oturuyordum, dayanamayıp yanına vardığımda bir gözü çıkmış.’

Kärim buğan üş jıldan beri qarawda edi. (İ, 50) ‘Kerim buna **üç yıldan beri** bakıyordu.’

Odan beri de qazirgi jayawlarına at berip, şabuwlğa qarsı soğısqa şığarmaq bolatın. (ME, 373) ‘**Ondan beri** şimdiki piyadelere at verip onları hücumu karşı koyacaklardı.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Mümtaz, **ağabeyi dediği amcasının oğlu İhsan'ın hastalandığından beri** doğru dürüst sokağa çıkmamıştı. (H, 9)

Sonra, **eve döndüğünden beri**, akrabasına karşı olan sevgisinin daha başka bir hâl aldığına dikkat etti: -Acaba, hep alışkanlık mı? Hep yanımızdakileri mi seviyoruz?-, dedi. (H, 10)

Hayır; ona **doğduğu gündən beri** bağlıydı. Hatta doğuşunun şartları düşünülürse, ona karşı minnettardı da. (H, 10).

4.2. Kz. *burın*; Tr. *önce*

Bu edatların istemi iki lehçede de ayrılma hâli ekidir. Bu edatlar, iki lehçede de zaman bildiren edatlardandır.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Soğıstan burın Bozjanov Kärım Leningratta turıp edi. (İ, 94) ‘**Savaştan önce** Bozjanov Kerim Leningrat’ta yaşıyordu.’

Bir nürse dewden burın elge tildeşsek eken. (ME, 250) ‘**Bir şey söylemeden önce** halkla keşke mütalaa etsek.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Savaştan önce de kılıcını biler, oklarının ucunu keskinleştirdi. (BÖ, 16).

Öğleden önce güreşler bitmiş, İnal Tarkan ile Dokuz Oğuz beği Bilge Tudun öteki güreşçilerin hepsini yenerek birbiriyle tutuşmuşlar, yenişemeyip denk kalmışlardı. (BÖ, 47).

Erlerin ikisi de aynı ustalıkta olduğu için başka bir deneme yapıldı. Bu defa havaya atılan yumurtaları **inmeğe başlamadan önce** vuracaklardı. (BÖ, 52).

4.3. Kz. *göri*; Tr. *göre*

Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde ortak olarak kullanılan bu edat *kör-/gör-* fiilinden zarf - fiil eki ile türetilmiş bir edattır. Edatta dikkat çeken ilk husus Kazak Türkçesinin seslik özelliklerine aykırı bir durum göstermesidir. Kazak Türkçesinde kelime başında Eski Türkçenin *k-* sesleri korunurken bu kelimedeki bu ses ötümlüleşmiş ve *g-* sesine dönüşmüştür.

Bu edatın istemi Türkiye Türkçesinde yönelme hâli eki, Kazak Türkçesinde ayrılma hâli ekidir. Bu durum lehçeler arasındaki kullanım ve istem farklılıklarından ileri gelmektedir.

Bu edat iki lehçede de görelilik, görecelik, karşılaştırma anlamları vermektedir.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Meni bir jağınan kärilik, bir jağınan nawqas aynaldırıp jür goy. Eginge şığa almaspın. Men senderden göri eginge erterek aynalısqan kisimin. (E, 271) ‘Beni bir taraftan yaşlılık bir taraftan da hastalık alıkoyuyor ya. Bu yüzden ekin biçmeye çıkamam. Ben **sizlere göre** ekinle daha erken yaşlarda uğraşmış biriyim’

Bet beynesi **baladan göri** irilenkirep, bala bozbalalıq qalpına beyimdengen.’ (AJ, 38)
‘Çehresi bir **çocuğa göre** irileşerek çocuk, delikanlı görünümüne bürünmüştü.

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Ayrıca, bu kira hikâyesi, bu iç içe yaşayan insanların hayatında, **Mümtaz’a göre** İhsan Bey Adasında bir yığın latifeye vesile olurdu. (H, 12).

Bütün bunlardan zevk almak ona, **yaşına göre** çok olgun bir itiyat, bir tiryakilik gelirdi. (H, 42).

4.4. Kz. *üşin*; Tr. *için*

İki kavram arasında daha çok amaç, neden - sonuç ilgileri kurmaya yarayan bu edat; en sık kullanılan çekim edatlarından biridir. Türkiye Türkçesindeki *için* edatının seslik ve anlamsal olarak tam karşılığı olan *üşin* edatının kullanımında ve isteminde farklı hususlar göze çarpmaktadır.

üşin / *için* edatı iki lehçede de isimlere bağlanırken yalın durum istemektedir. Türkiye Türkçesinde Kazak Türkçesinden farklı olarak bu edat zamirlere ilgi eki ile bağlanmaktadır. Örneğin Kz. *biz üşin*; Tr. *bizim için*. Burada şunu belirtmek gerekir. Zamirlerin üzerine gelen ilgi / tamlayan eki *için* edatında bulunan iyelik ekinin⁴ bir tamlayanı olarak görülebilir. Ancak bu ek artık bu anlamından ve işlevinden uzaklaşmıştır. Zira *bizim için* öbeğinin anlamı ile konuşma dilinde rastlanan *biz için* öbeğinin anlamı arasında hiçbir fark yoktur. Zamirin üzerine gelen ek, görevinden ve işlevinden zamanla boşalmıştır. Yani edatlardan önce gelen ilgi eki, isim tamlamalarındaki ilgi eki gibi kurucu unsurlardan değildir.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Jarlıqta: ‘On toğız ben otız ekiniñ arasındağı azamattı qazaq eli üsker keregi üşin, tezinen jıynap, ökimet qolına tapsıruwğa kerek’ degen. (ME, 248) ‘Kararnamede “on dokuz ile otuz iki yaş aralığındaki reşit Kazak erkekleri **ordunun ihtiyacı için** çabucak toplanıp hükûmete teslim olmalı” diyordu.’

Bul maqaldardan ne şıqtı? Mağlum boldı: qazaq tınıştıq üşin, ğılım üşin, bilim üşin, ädilet üşin qam jemeydi eken, mal üşin qam jeydi eken, biraq ol maldı qalay tabıwdı bilmeydi eken, bar bilgeni maldılardı aldap almaq, yaki maqtap almaq eken, bermese onımenen jawlaspaq eken. (KS, 179) ‘Bu atasözlerinden ne çıkar? Malum olan şu: Kazak **sükûnet için, ilim için, bilim için, adalet için** kaygılanmazmış, **mal için** kaygılanırmış; ancak o malı da nasıl

⁴ *İçin* edatının yapısı için bk. KORKMAZ, Z. (2005). uçun~üçün~için vb. Edatlarının Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. 1, Ankara: TDK Yayınları, s. 94-97.

bulacağını bilmezmiş, tek bildiği; zenginleri aldatarak almak veya onlara yalakalık yaparak almakmış, vermese onunla düşmanlaşmak imiş.’

Bir isti ister bolsa kerilmeydi, / Muratqa jetüw üşin erinbeydi. (ÖP, 231) ‘Bir işi yaparsa uzatmaz, **murada ulaşmak için** erinmez.’

- *Keşigemisiñ? Tamak işip ketseñşi. Bügin babın bolmağan şıǵar. Sen üşin qayttın qaraǵım.* (M, 102). ‘Gecikecek misin? Yemek yiyip de git. Bugün acelen yok gibi. **Senin için** söndüm yavrum.’

Ol üşin äweli, äwe qatınası, maşına, tranepottar qajet. (M, 158) ‘**Onun için** öncelikle hava teması, makine ve klimalar gerekli.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Bu düşünceden kurtulmak için tekrar hasta bakıcı meselesine döndü. Macide'nin sıhhati de öyle düzgün değildi. (H, 10)

Onun için gelir gelmez kahvesini ısmarlar, masası üstünde yalancıkdan bir iki hesap yapar, kahve biter bitmez eline bir zarf tutuşturarak onu savardı. (H, 13).

4.5. Kz. *qaray* / *tuwra* / *taman*; Tr. *doğru*

Bu edatların istemi yönelme hâli ekidir. Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de yönelme hâli eki almış isimlere bağlanan bu edatlar; yer, yön bildirmektedir.

tuwra edatı Türkiye Türkçesindeki *doğru* edatının karşılığıdır. *qaray* edatı ise *qara-* ‘bak- fiilinden zarf fiil eki ile yapılmış bir edattır.

Kazak Türkçesinde *qaray* / *taman*; Türkiye Türkçesinde *doğru* edatları zaman isimlerine gelerek zaman zarfı da yapabilmektedir. Örneğin *küzge qaray* ‘güze doğru’, *jazğa taman* ‘yaza doğru’.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Bir belden asıp ekinşi beldiñ örine qaray toqtamay kele jattı. (AJ, 3) ‘Bir belden aşip **ikinci belin yamacına doğru** durmadan geldi.’

Bul topqa qaray awıldır ulkenderi de jan-jaqtan dabırlap söylep, ağılıp kele jatır. (AJ, 7) ‘**Bu gruba doğru** köyün büyükleri de dört bir yandan konuşa konuşa, çoğalarak geliyor.’

Bala küngi ädetimen İrisjandı iyeginen köterip, öžine tuwra qaratıp aldı da, küle turıp, erkeley söyledi: - Şarşadıñ ba, äpke? (M, 10) ‘Çocuk her gün yaptığı gibi İriscan’ın çenesini kaldırıp **kendine doğru** baktırdı, gülerek, şımartarak şunu söyledi: -Yoruldu mu ablacığım?’

İrisjan sâkinin törine taman otır edi. (M, 10) ‘İrisjan sekinin baş kösesine doğru oturuyordu.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Çerilerinin yaktıkları ateşe doğru yürüdü. At uşağı Çalık onun atını almış gezdiriyordu. (BÖ, 16).

Korkunç yıldırımlar sağda solda çatlarken, dolu yüzlerini acıtırken yüz atlı karşıki **dağa doğru** doludizgin at sürdüler. (BÖ, 19).

4.6. Kz. *qaray*; Tr. *göre*

Kazak Türkçesinde, isimlere eklenerek görelilik bildiren *göri* edatının yanında *qaray* edatı da kullanılmaktadır. Bu edatların istemi iki lehçede de yönelme hâli ekidir.

qaray edatının yukarıda da belirtildiği gibi *-A doğru* anlamı da vardır.

Kazak Türkçesi Örnekleri

- Adamına qaray bul mıqtı da, älsiz de sebep. (M, 28) ‘**Adamına göre** bu hem güçlü hem de zayıf bir sebep’

Paydasız adam aqımaq. Aqımaqtıq pen aqıldılıqtıñ da mölşeri bar. Ol, sol keltirgen payda, zıyanına qaray eseptelei. (M, 51) ‘Faydasız adam ahmaktır. Ahmaklığın da akıllılığın da ölçüsü vardır. Bu, ondan gelen fayda, **ziyanına göre** hesaplanır.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

O zaman Mümtaz kocaman bir cildi yakalıyor, odanın bir köşesinde kendisi için konulan masanın başına geçiyor, **işine göre**, saatlerce, Halet Efendi'nin hayatını, Habsburg hanedanının filan sefirle İstanbul'a gönderdiği hediyeleri yahut Mısır seferinin mukaddemelerini İhsan için hazırlıyordu. (H, 39).

Bütün bunlardan zevk almak ona **yaşına göre** çok olgun bir itiyat, bir tiryakilik gelirdi. (H, 42).

4.7. Kz. *men/menen/ben/benen/pen/penen*; Tr. *ile*

Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de vasıta edatı olarak bilinen bu edat; isimler arasında araç, birliktelik vb. anlam ilgileri kurar. Bu edat Kazak Türkçesinde çeşitli seslik değişimlere uğrar. Sonu, *m*, *n*, *ŋ*, *z* ile biten kelimelere *ben* / *benen*; ötümsüz ünsüz olan kelimelere *pen* / *penen*; ünlülerden ve diğer ötümlü ünsüzlerden sonra da *men* / *menen* biçiminde eklenir. Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de bu edat dil

bilgiselleşebilmektedir. Türkiye Türkçesinde sonu ünlü ile biten kelimeler ile birleşince -yIA; ünsüz ile biten kelimelerle birleşince -IA biçimine girer.

Bu edatın istemi iki lehçede de yalın hâldir. İki lehçe arasındaki önemli farklardan biri bu edatların zamirlere bağlanma biçimleridir. Kazak Türkçesinde zamirlere yalın hâl ile bağlanan bu edat, Türkiye Türkçesinde hem ilgi eki almış zamirlere hem de yalın durumdaki zamirlere bağlanır. Örneğin Kz. *biz ben*; Tr. *bizim ile, bizle*. Böyle durumlarda Türkiye Türkçesinde zamirlerin üzerindeki ilgi ekinin, ilgi eki işlevini ve görevini yerine getirmediğini belirtmek gerekir. Çünkü *biz ile* ve *bizim ile* öbekleri arasında anlam farkı yoktur.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Qasımızdağı eki üş kisimen döñ basına kelip otırğan soñ, köñilge alğan tilekti aytıtq. (ME, 131) ‘Yanımızdaki **iki üç kişiyle** tepebaşına gelip oturduktan sonra gönlümüzdeki bir isteği söyledik.’

Biz aq patşağa qarağalı elüw jıl tolğan joq, elüw jılğa şeyin soldat almaqşı emes edi. Odan tandı, bul - bir dep, oñ qolı men sol qolınñ barmağın bastı. - Bir som jıyırma tıyınnan artık tütinnen ramat almaqşı emes edi, bıyılğı jıl jıyırma bir men qırq bestin arasında kelgennen alım aldı, artıq aldı. Bul - eki. (ME, 236) ‘Biz padişaha itaat edeli elli yıl olmadı, elli yıla kadar asker almayacaktı. Bundan caydı, bu bir diyerek **sağ eli ile** sol elinin parmağını bastırdı. - Bir som yirmi kuruştan fazla bir aileden vergi almayacaktı, bu yıl yirmi beş ile kırk beş arasında vergi aldı, fazlaca aldı. Bu da iki.’

Endeşe, siz ben qalay arazdasqanın men öz äkemnen gana bilip qoysam, mına Ädilbek pen Asılбек aғam sizden gana uғınıp qoysa ne boladı. (AJ, 110) Öyleyse **sizinle** nasıl bozduğunu ben kendi babamdan öğrensem, Adilbek ile Asılбек ağabeyim sizden duysa ne olur.

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Herkes, **İhsan'ın hastalığının verdiği üzüntü ile** uyuyor, **onunla** uyanıyordu. (H, 9)

İhtiyar hizmetçi, **Ahmet'le** şöyle böyle meşgul olabilirdi. Fakat **Sabiha ile** adamakıllı uğraşacak birisi lazımdı. (H, 9)

Her şey bizden geliyor, **bizimle** geliyor ve bizde oluyor. (H, 67)

4.8. Kz. *qatar/ birge*: Tr. *birlikte*

Bu edatların istemi iki lehçede de vasıta ekidir. Bu edat, Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de isimlerle birleşerek beraberlik anlam ilgisi kurar.

Kazak Türkçesi Örnekleri

- *Al men bolsam, **senimen birge** bir kursta oqıǵanımdı maqtanış eter edim, - dedi ol.* (İ, 38) ‘- Ben olsam **seninle birlikte** aynı sınıfta okuduğum için övünürdüm, dedi o.’

*Mäwlen! Köp jıl **aǵasimen birge** öksen, qadirli Mäwlen kele jatır!* (İ, 11) ‘Mewlen! Yıllarca **ağabeyi ile birlikte** büyüyen saygıdeğer Mewlen geliyor.’

*Älde egisten keyin **baqşa eginimen qatar qolǵa alsa qayter edi?***(M, 75) ‘Acaba ekinden sonra, **bahçe ekini ile** birlikte ele alsa ne yapardı?’.

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Çok defa kapalı duran bir dükkânın kepengi önünde, Rus işi semaver borusu, kapı topuzu, otuz sene evvel o kadar moda olan sedef bir kadın yelpazesinin dağınık parçaları, büyükçe bir saate mi yoksa bir gramofona mı ait olduğu kestirilemeyen birkaç alet, nasılsa **buraya kadar bölünmeden, parçalanmadan, gelmiş bazı şeylerle birlikte** yere serilmiş -kim bilir neyi?- bekliyorlardı. (H, 53).

Yüzbaşı İşbara Alp **85 çerisiyle birlikte** bu kümenin ortalarında bulunuyordu. Bütün ordunun ağzını bıçak açmıyordu. (BÖ, 26)

4.9. Kz. *keyin/ soñ*; Tr. *sonra*

İstemleri ayrılma hâli eki olan bu edatlar her iki lehçede de zaman bildiren edatlardandır.

İki lehçe arasındaki istem farklarından biri Türkiye Türkçesinde zaman bildiren zarflardan sonra eksiz gelerek zarf öbeği kuran bu kelimelerin, Kazak Türkçesinde daima ayrılma hâli eki ile bağlanarak edat olarak kullanılmasıdır. Örneğin Kz. *bir jıldan keyin* Tr. *bir yıl sonra*.

Bir diğer fark ise bu edatın geçmiş zaman sıfat fiili olarak kullanılan Kazak Türkçesindeki *-GAn*; ve Türkiye Türkçesindeki *-Dik* sıfat fiil eklerinden sonraki durumudur. Türkiye Türkçesinde *-Dik* sıfat-fiilini almış bir kelimedenden sonra bu edat gelecekse sıfat-fiil eki almış kelimedenden sonra daima ayrılma hâli eki gelir. Örneğin: *geldikten sonra*. Kazak Türkçesinde ise *-GAn* sıfat-fiil ekini alan kelimedenden sonra *soñ* edatı gelecekse sıfat-fiil eki alan kelimedenden sonra ayrılma hâli eki kullanılabilir de kullanılmayabilir de. Örneğin: *bilgen soñ*; *bilgennen soñ* ‘bildikten sonra’.

Kazak Türkçesi Örnekleri

*Joldastarı kündegi ädetinşe **jumıstan keyin** dem alıp, äzildesip oynap, biri kitap oqıp, birewi uzaq ängime aytıp, künniñ qalay ötkenin biletin emes.* (E, 342) ‘Arkadaşları her gün olduğu gibi **işten sonra** dinlenip, şakalaşıp oynuyor, birisi kitap okuyor, birisi uzunca hikâye anlatıyor, günün nasıl geçtiğini anlamıyorlardı.’

*Joq Belgigulovdın bir kemşiligi bar eken: **ğalım bolğan soñ** bul da birdemeler jazuwı kerek eken.* (İ, 283) ‘Hayır, Belgigulov’un bir hatası varmış: **Âlim olduktan sonra** bir şeyler yazmalıymış.’

*Bir küni qazaq, orıs, özbektiñ tısqandarı bar eken, sol tısqandarına araq berip körmekşi bolıptı. Söytip orıstıñ tısqanına araq berse ‘oy moroz’ dep ändetipty. Sosın özbektin tısqanına araq berse ‘özbekşe biydi jiber’ dep biylepty. **Sodan soñ** qazaqtıñ tısqanına araq berse ‘Mağan mıstıqtı şaqırındar!’ depty. (http://vk.com/wall-40321495_9 22.01.2014 tarihli Genel Ağ sitesi.) ‘Bir gün Kazak, Rus ve Özbek’in fareleri varmış, bu farelere içki vereceklermiş. Rus’un faresine içki verince ‘oy buz’ diye şarkı söylemiş. Ardından Özbek’in faresine içki verince ‘Özbekçe dans müziği gönder’ diye dans etmiş. **Bundan sonra** Kazak’ın faresine içkiyi verince ‘bana kediyi çağırın’ demiş.’*

*Tipti uqpaydı. **Äri beriden soñ** sögedi öziñdi.* (M, 33) ‘Hiç anlamıyor. İleri geri konuştuktan sonra sana sövüyor.’

***Bir jıldan keyin** qızı ölip qaldı.* (E, 262).

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Onbaşı, **kılıcını iyice biledikten sonra** bir de denemek istedi. Yerden bir ot kopararak kılıcın keskin kıyısına değdirdi. (BÖ, 10).

Öğleden sonra da o kiracı denen derde uğraması lazımdı. (H, 10)

4.10. Kz. *sıyaqtı/sekildi/türizdi/sııldı*; Tr. *gibi*

Anlamsal olarak Kazak Türkçesi sözlüklerinde birbirine karşılık olarak gösterilen⁵ bu edatlar, kelimeler arasında benzerlik, denklik, eşitlik gibi anlam ilgileri kurar. Görüldüğü gibi bu edatlar iki lehçede birbirinden farklıdır. Kazak Türkçesinde tek başına kullanılmayan *seki*, *sıqıl* gibi kelimelerden +DI yapım eki ile türetilen bu edatların hepsinin anlamı aynıdır.

Bu edatların istemi ismin yalın hâlidir. Ancak farklılık Türkiye Türkçesinde *gibi* edatının zamirlere bağlanış biçiminde ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde *gibi* edatı

⁵ bk. BURALKIULI, M. (2008). *Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Mektep, s. 485, 492, 516, 544.

zamirlere ilgi eki ile bağlanır. Kazak Türkçesinde bu durum söz konusu değildir. *sıyaqtı / sekildi / tärizdi / sıqıldı* edatları, zamirlerin de yalın hâline bağlanır. Örneğin Kz. *sen sıyaqtı*; Tr. *senin gibi*. Ayrıca Türkiye Türkçesinde çokluk eki almış zamirlere *gibi* edatı, Kazak Türkçesindeki gibi yalın durumda bağlanmaktadır. Örneğin *bizler gibi*.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Qazir Temirtaw, Qarağandı öndiristerinde jemisti ejbek etip jürgen Qazaqtar äwelde osılar sıyaqtı olaq bolatın. (M, 90) ‘Şimdilerde Temirtaw’da, Karağandı’da imalat yapıp meyve işleriyle uğraşan Kazaklar evvelden **bunlar gibi** kabiliyetsiz idi.’

-Aytqam, dedi Aqmat. Onıñ qolında ne tur. O da men sekildi jüyrik könilge jete almay jürgenniñ biri. (M, 34) ‘-Söyledim dedi Ahmet. Onun elinde ne var. O da **benim gibi** belîğ bir gönüle ulaşamamış birisi.’

Salt-sana, sayasat maydanına men öz qatarımnan keyindew kelgem, jem tärizdi qaq-soqpen jumısım bolmay, momın bolıp östim. (E, 263) ‘Adet, siyaset meydanına ben akranlarımdan sonra geldim, **yem gibi** itiş - kakışla işim olmadan, inançlı olarak büyüdüm.’

Şarşağan tärizdi Mämetke sälem berip Baymaqanga - Mağan keldiñ be? Kire ber, dedi. (M, 113) ‘Yorulmuş gibi Mehmet’e selam verip Baymakan’a -Bana mı geldin? Giriver dedi.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Birkaç seneden beri **kontratı yenilemek, kiralari almak gibi** işleri yüklenen Mümtaz, onu hatta dükkânında ve karşısında iken bile görmenin ne kadar güç olduğunu bilirdi. (H, 11).

Ancak **senin gibi** bir kadını sevebilirdi...- Demek İclal de bunu sezmişti. (H, 140).

4.11. Kz. *şaqtı/şamalı/qaralı*; Tr. *kadar*

Kazak Türkçesindeki *şaqtı / şamalı / qaralı* edatları Türkiye Türkçesin sayı isimleri ile birleşerek yaklaşıklık anlamı veren *kadar* edatı ile anlamdaştır. Türkiye Türkçesinde denklik, benzerlik, ölçü gibi anlam ilgileri kuran *kadar* edatının Kazak Türkçesindeki tam karşılığı -*DAY* edatıdır. Ancak bu edat Kazak Türkçesinde dil bilgiselleşmiştir. Kazak Türkçesi gramerleri de bu edatı ekler arasında gösterir.

Bu edatların istemi yalın hâldir.

Kazak Türkçesi Örnekleri

On şaqtı kün boldı, sol kelip malın surap jür. (ME, 69) ‘**On gün kadar** oldu, o gelmiş malını soruyordu.’

Kunanbay kasında elüw şamalı attılar bar edi. (AJ, 46) ‘Kunanbayın karşısında **elli kadar** atlı var idi.’

Qodardıñ aldında jüz qaralı jıyın tur. (AJ, 26) ‘Kodar’ın karşısında **yüz kadar** yığın var.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Ortakdaki erlerin sayısı **kırk kadar** vardı. (BÖ, 50).

Biraz sonra **200 kadar** atlı kızların ve Çinlilerin olduğu yere doğru at sürdüler. Çinliler şaşırılmışlardı. (BÖ, 63)

4.12. Kz. şeyin / deyin; Tr. dek / değin

Bir olayın başlama anından edatın eklendiği zarfın işaret ettiği zamana kadar geçen süreyi belirtmek için kullanılan bu edatların istemi yönelme hâlidir.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Biz aq patşağa qarağalı elüw jıl tolğan joq, elüw julğa şeyin soldat almaqşısı emes edi. Odan tandı, bul - bir dep, oñ qolı men sol qolınıñ barmağın bastı. (ME, 236) ‘Biz padişaha itaat edeli elli yıl olmadı, **elli yıla kadar** asker almayacaktı. Bundan caydı, bu bir diyerek sağ eli ile sol elinin parmağını bastırdı.

Baqtıgül bul künge şeyin Jarasbaydın osılay söylegen türin körgeñ joq-tı. (ME, 206) ‘Baktıgül **bugüne kadar** Jarasbay’ın bu şekilde konuştuğunu görmemişti.

Özi qazaqtıñ osı keñ baytaq jerinde tuwıp, sonda öskenin, sol dalanıñ ürbir butasına deyin buğan tanıñ ekenin tanıta aytadı. (İ, 3) ‘Kendisi Kazakların bu geniş, uçsuz bucaksız yerinde doğup, orada büyüdüğünü, **bu bozkırı her bir çalınsına kadar** tanıdığını anlatıyor.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Geceleyn böyle bir sıcaklık **şimdiye dek** görülmemiştir. (BÖ, 18).

İyi bilmiyorum ama dün yeni bir kızı doğdu. Yüzbaşının **şimdiye dek** dört çocuğu oldu, hepsi kız. Belki bundan bunludur. (BÖ, 36).

Gün kararınca **değ**in eğlenti yapılacaktı. (BÖ, 36).

4.13. Kz. tuwralı / tuwrasında / jölinde / jayında; Tr. dair / hakkında

Kavramlar hakkında aitlik, ilgili olma gibi anlam ilgileri kuran bu edatlar; iki lehçe arasında kullanım farklılıkları gösteren edatlardandır.

Kazak Türkçesindeki *tuwralı* / *tuwrasında* / *jöninde* / *jayında* edatların istemi yalın hâldir. Türkiye Türkçesinde ise *dair* edatının istemi ise yönelme hâldir.

Bir başka husus ise *tuwrasında* / *jöninde* / *jayında* edatlarının Türkiye Türkçesine *hakkında* biçiminde çevrilebilmesidir. Bilindiği gibi Türkiye Türkçesinde *hakkında* edatında bulunan iyelik eki şahıslara göre değişebilmektedir. Örneğin; *onun hakkında, bizim hakkımızda*. Kazak Türkçesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Edatlarda bulunan iyelik eki daima üçüncü teklik şahıs iyelik eki olarak kalmaktadır. Bunun sebebi *jöninde* / *jayında* kelimelerinin edat gibi kullanılan isim olmaktan çıkıp tam bir edat olmasıdır. Örneğin *siz yöninde* ‘sizin hakkınızda’.

Kazak Türkçesi Örnekleri

- Ey, Äwubekir, qumalağındı äkelşi, **Qaşqar tuwralı** ne söyler eken, - dedi. (ME, 340) ‘- Ey Ebubekir falcını getirsene, **Kaşgar’a dair** ne söyleyecekmiş, - dedi.’

Ol endi osı jayında Erenmen aqıldaspaq boldı. Öz oşkirlerin ortağa salmaq. (İ, 291) ‘O şimdi **bunun hakkında** Eren ile fikir alışverişinde bulunacaktı. Kendi fikirlerini ortaya koyacaktı.’

Elektr yöninde elektriktermen birneşe engime ötkizüw kerek. (M, 99) ‘**Elektriğe dair** elektrikçilerle beraber pek çok pek çok hikâye geçirmeli.’

Türkiye Türkçesi Örnekleri

Daha Çao-lien’ in çırağı iken bazen onunla birlikte, bazen onun izniyle yalnız olarak bu ülkeleri gezmeğe başlamış, **her yerdeki insanların ahlâkı, âdetleri, düşünüşleri hakkında** geniş bilgi edinmişti. (BÖ, 348)

Babası, **bütün gün akşama kadar peşinden koştuğu yük arabasına dair** bir haber geldiği zannıyla koşmuştu. (H, 22)

-Görürsünüz, diyordu. Şimdi görürsünüz!- Ve Polonya meselesine, **Alman iktisadi hayatına dair** son okuduğu makaleleri başından sonuna kadar onlara anlatmağa karar verdi. İntikamını alacaktı. (H, 103)

4.14. Kz. *ğurlı* / *ğurlım*; Tr. *kadar*

Kazak Türkçesinde kullanılan *ğurlı* / *ğurlım* edatı, kavramlar arasında denklik, eşitlik, benzerlik gibi anlam ilgileri kurmaktadır. Bu edat çok işlek olmayan edatlardandır. Bu edatın istemi yalın hâldir.

Türkiye Türkçesindeki denklik, eşitlik, benzerlik gibi anlam ilgileri kuran *kadar* edatı da yalın hâldeki kelimeye bağlanır. Bu edatlar arasındaki istem farkı zamirlerden sonra gelince ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde *kadar* edatı zamirlerin ilgi eki almış biçimine bağlanabileceği gibi yalın hâldeki biçimine de bağlanabilir. Kazak Türkçesindeki *ğurlı* / *ğurlım* edatı ise zamirlerin yalın biçimine bağlanır. Örneğin; *Tr. sen kadar / senin kadar*; *Kz. sen ğurlı, biz ğurlım*.

Kazak Türkçesi Örnekleri

Kışkentay bala ğurlı şındıqtı ayta almağanına qattı ökinip arı oylanıp beri oylanıp aqırında tewbege kelip musulman bolğan eken. ‘Küçük bir çocuk kadar doğruyu söyleyemediğine çok pişman olup, düşünce düşünce sonunda Müslüman olmuş.’ (<http://www.sunna.kz/ru/question/view/id/143?id=143&> 03.07.2014)

Äjem ğurlı küşin jok. ‘Ninem kadar gücün yok.’ (Oralbay Nurcamal, Kazirgi Kazak Tiliniñ Morfologiyası, 354)

Türkiye Türkçesi Örnekleri

- Güzel kızları ben de her gün **senin kadar** görüyorum ama görmekten bir şey çıkmıyor ki... (BÖ, 60)

Şimdiye dek buraya birkaç yol gelmiş, fakat hiç birinde **bu kadar** kalabalık görmemişti. (BÖ, 112)

Sonuç

Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki anlamsal olarak aynı olan çekim edatlarının istem durumlarının incelendiği bu çalışmada, bazı edatların istemlerinin farklı; bazılarının ise aynı olduğu gözlemlenmiştir. Bu farklılıklar lehçelerin tarihsel süreçteki gelişimleriyle alakalıdır. Her ne kadar edatların bağlanma biçimleri farklı da olsa anlamsal olarak aynı oldukları gözlemlenmektedir.

İncelenen edatların bulunduğu lehçe içinde tek istemli veya en fazla iki istemli olduğu gözlemlenmiştir. Yani edatlar fiiller gibi üç veya dört istemli olmamaktadır.

İncelenen edatların istem durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tabloda iki lehçe için geçerli olan durum + ile gösterilmiş lehçeler arasındaki farklılıklar + işaretinin yanına o lehçenin kısaltması eklenerek gösterilmiştir.

Tablo 1: Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Çekim Edatlarının İstem Durumları

Edat	Yalın hâl	Yönelme hâli	Ayrılma hâli	İlgi hâli	Vasıta hâli
Kz. <i>beri</i> , Tr. <i>beri</i>			+		
Kz. <i>burın</i> ; Tr. <i>önce</i>			+		
Kz. <i>göri</i> ; Tr. <i>göre</i>		+ (Tr.)	+ (Kz.)		
Kz. <i>üşin</i> ; Tr. <i>için</i>	+			+ (Tr.)	
Kz. <i>qaray/tuwra/taman</i> ; Tr. <i>doğru</i>		+			
Kz. <i>qaray</i> ; Tr. <i>göre</i>		+			
Kz. <i>men/menen/ben/benen/pen/penen</i> ; Tr. <i>ile</i>	+				+ (Tr.)
Kz. <i>qatar/ birge</i> ; Tr. <i>birlikte</i>					+
Kz. <i>keyin/ soñ</i> ; Tr. <i>sonra</i>			+		
Kz. <i>sıyaqtı/sekildi/tärizdi/sıqıldı</i> ; Tr. <i>gibi</i>	+				+ (Tr.)
Kz. <i>şaqtı/şamalı/qaralı</i> ; Tr. <i>kadar</i>	+				
Kz. <i>şeyin/deyin</i> ; Tr. <i>dek/ değin</i>	+				
Kz. <i>tuwralı/tuwrasında/jöninde/jayında</i> ; Tr. <i>dair/ hakkında</i>	+ (Kz.)	+ (Tr.) (dair)		+ (Tr.) (hakkında)	
Kz. <i>gurlı/gurlım</i> ; Tr. <i>kadar</i>	+			+ (Tr.)	

İsimleri edatlara bağlayan eklerin dil bilgisel anlamlarından ve işlevlerinden uzaklaşmış olması dikkat çeken bir diğer husustur. İsim ve edat unsurları arasında bulunan ayrılma, yönelme, ilgi ekleri âdetâ isim unsurunun değil; edat unsurunun bir eki gibi, başka bir ifadeyle bir ön / öncül ek gibi hareket etmektedir. Yani bu ekleri isim unsuru değil edat unsuru yönetmektedir. Bu nedenledir ki bazı kaynaklarda edatlar, - *a kadar*, -*dan başka* biçimlerinde gösterilmiştir⁶.

İki lehçede hem ses hem de anlam olarak aynı olan edatlar olduğu gibi bir lehçede kullanılan diğer lehçede kullanılmayan edatlar da mevcuttur. Örneğin Türkiye Türkçesinde kullanılan *gibi* edatı Kazak Türkçesinde; Kazak Türkçesinde kullanılan *sıyaqtı* edatı Türkiye Türkçesinde yoktur. Ancak şekil ve ses olarak olmasa dahi bir lehçedeki edatların tamamı diğer lehçede anlam olarak bulunmaktadır.

Kısaltmalar

Kz. Kazak Türkçesi

Tr. Türkiye Türkçesi

⁶ bk. DELİCE, H. İ. (2008). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayınları, s. 120-121.

Örneklerin Alındığı Eserler ve Kısaltmaları

Kazak Türkçesi

AJ: AWEZOV, M. (2006). *Abay Jolu* (Birinşi Kitap). Almatı: Jazuwşı.

E: MUSTAFİN, G. (2009). *Engimeler*. Almatı: An-Arıs.

M: MUSTAFİN, G. (2012). *Milliyoner* (Elektronik kaynak).

İ: ŞAYMERDANOV, S. (2010). *İneş*. Almatı: Öner.

KS: KUNANBAYULI, A. (2007). *Kara Sözder*. Almatı: Mektep.

ME: AWEZOV, M. (2009). *Engimeler*. Almatı: An-Arıs.

Türkiye Türkçesi

BÖ: ATSIZ (2012). *Bozkurtların Ölümü*. İstanbul: Ötüken

H: TANPINAR, A. H. (2005). *Huzur*. İstanbul: Dergah.

Kaynaklar

ATABAY, N., ÖZEL, S. ve KUTLUK, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

ARI ÖZDEMİR, T. (2012). *Gagauz Türkçesinde İstem*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALKAYA, E. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayıncılık.

BALAKAYEV, M., KORDABAYEV, T., HASENOVA, A. ve ISKAKOV, A. (1967). *Kazak Tiliniñ Grammatikası-I Morfologiya*, Almatı: Kazak SSR'nin Gılım Baspası.

BANGUOĞLU, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BURALKIULI, M. (2008). *Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Mektep.

DELİCE, H. İ. (2008). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayınları.

ERGİN, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Dağıtım.

HACIEMİNOĞLU, N. (1971). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: MEB Yayınları.

<http://www.sunna.kz/ru/question/view/id/143?id=143&> 03.07.2014

ISKAKOV, A. (1991). *Kazirgi Kazak Tili-Morfologiya*. Almatı: Ana Tili Yayınları.

İSAYEV, S. M. (2007). *Kazirgi Kazak Tili*. Almatı: Öner Baspası.

KARACA, O. S. (2011). *Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A. - BAŞKAPAN, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lİ, Y.-S. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.

- MATTHEWS, P. H. (2007). *Concise Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford Universty Press.
- NURCAMAL, O. (2007). *Kazirgi Kazak Tiliniñ Morfologiyası*. Almatı: JŞC İnjuw-Marjan Poligrafiya Firması.
- TOPARLI, R. (2011). Son Çekim Edatları, *Türk Gramerinin Sorunları I-II Bildiriler*. Ankara: TDK Yayınları.
- VARDAR, B. (1999), *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual.
- VARDAR, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.